

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В КРАЇНАХ ЄС

Анотація. *Агропромисловий комплекс світової економіки являє собою одним з найбільш важливих секторів світового господарства, без якого було б неможливим саме існування людства. У нього входять різноманітні галузі і підприємства: сільськогосподарське машинобудування, переробка продукції агросектору, чисто сільськогосподарські, торгові, транспортні і т.п., прямо або побічно залучені в процеси створення і розподілу продуктів харчування і продукції промислового призначення, які отримуються в результаті переробки сільськогосподарської сировини. За приблизними оцінками частка агропромислового комплексу (АПК) у світовому ВВП становить 20-25% і має тенденцію до збільшення за рахунок розширення застосування машин, устаткування і хімікатів в сільськогосподарському виробництві, а також посилення ступеня переробки сировини і зростання числа підприємств сфери послуг (торгівлі, транспорту та громадського харчування). Істотна частина суб'єктів АПК також активно бере участь в системі міжнародного бізнесу. В даному ракурсі важливим є дослідження тенденцій розвитку агропромислового комплексу країн ЄС, яке займає чільне місце у відповідному секторів світової економіки. В статті розглядаються структура АПК та пріоритетні напрями його розвитку. Виявлені інституційні механізми його регулювання та фінансування на регіональному рівні.*

Ключові слова: *агропромисловий комплекс, сільське господарство, Європейський союз, світова економіка, субсидування, фінансування.*

¹ Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Abstract. *Agriculture of the world economy is one of the most important sector of the global economy, without which it would not be possible the very existence of mankind. It includes a variety of industries and enterprises: agricultural machinery, processing of agricultural sector production, farming, trade, transportation, etc., are directly or indirectly involved in the processes of creation and distribution of food and industrial products derived from the processing of agricultural raw materials. It is estimated the proportion of agro-industrial complex (AIC) in world GDP is 20-25%, and tends to increase due to the increased use of machinery, equipment and chemicals in agricultural production, as well as the strengthening of the degree of processing of raw materials and increase in the number of service industries (trade, transport and catering). A significant part of the subjects of agrarian and industrial complex is also active in the international business. In this perspective it is important to study the trends of development of agriculture of the EU countries, which occupies a prominent place in the sector in the world economy. This article discusses the structure of the AIC and the priorities of its development. Institutionalnye revealed the mechanisms of its management and financing at the regional level.*

Keywords: *agriculture, the European Union, the world economy, subsidies, financing.*

Аннотация. *Агропромышленный комплекс мировой экономики представляет собой одним из самых важных секторов мирового хозяйства, без которого было бы невозможно само существование человечества. В него входят различные отрасли и предприятия: сельскохозяйственное машиностроение, переработка продукции агросектора, чисто сельскохозяйственные, торговые, транспортные и т.п., прямо или косвенно вовлечены в процессы создания и распределения продуктов питания и продукции промышленного назначения, получаемых в результате переработки сельскохозяйственного сырья. По приблизительным оценкам доля агропромышленного комплекса (АПК) в мировом ВВП составляет 20-*

25% и имеет тенденцию к увеличению за счет расширения применения машин, оборудования и химикатов в сельскохозяйственном производстве, а также усиление степени переработки сырья и рост числа предприятий сферы услуг (торговли, транспорта и общественного питания). Существенная часть субъектов АПК также активно участвует в системе международного бизнеса. В данном ракурсе важно исследование тенденций развития агропромышленного комплекса стран ЕС, которое занимает видное место в соответствующем секторе мировой экономики. В статье рассматриваются структура АПК и приоритетные направления его развития. Выявлены институциональные механизмы его регулирования и финансирования на региональном уровне.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, Европейский союз, мировая экономика, субсидирование, финансирование.

Мета статті. Метою статті є виявлення основних тенденцій та пріоритетних напрямів розвитку агропромислового комплексу в країнах ЄС та визначення основних інституційних механізмів регулювання відповідної сфери на регіональному рівні.

Постановка проблеми. Сільське господарство країн Європейського Союзу (ЄС) являє собою високорозвинену галузь економіки, що використовує найсучасніші технології виробництва для забезпечення потреб населення регіону. Також регіон посідає чільне місце в світовому експорті на імпорті сільськогосподарської продукції. Тому важливим є дослідження тенденцій та перспектив розвитку даної галузі на регіональному рівні та виявлення основних проблем в ній.

Аналіз публікацій. Важливо виділити праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, що досліджували питання розвитку АПК на міжнародному, регіональному та національному рівнях, а саме: В.Р.Андрійчука, А.А.Бабенка, В.І.Богачова, В.Ю.Богдановича, О.В.Бужина, О.І.Гойчук, В.А.Ільяшенко, О.В.Кочеткова, Ю.П.Лебединського, О.Ю.Лебединської, І.І.Лукінова,

Б.М.Міркина, О.П.Онищенко, Б.Й.Пасхавера, О.Д.Плеханова, П.Т.Саблука, С.В.Савченка, Н.А.Скідана, В.І.Суперсона, В.Г.Ткаченко, В.П.Щербаня, В.В.Юрчишина та ін.

Серед зарубіжних науковців слід згадати В.Агаєва, П.Абалкіна, І.Богданова, З.Ільїну, А.Калініна, Б.Кумахова, У.Кьостера та ін.

Виклад основного матеріалу. В цілому АПК можна розділити на чотири основні групи виробництв, взаємопов'язаних, але різних за характером діяльності: галузі з виробництва машин, устаткування і хімікатів для сільського господарства; безпосередньо сільськогосподарське виробництво; переробка та зберігання сільськогосподарської продукції (харчова, шкіряна, текстильна промисловість, громадське харчування); внутрішня і зовнішня торгівля, інфраструктура (транспорт, зв'язок).

Велику частку світової галузі агропромислового комплексу займають країни Європейського Союзу.

Ще 50 років тому, акцент був зроблений на забезпечення достатньою кількістю продовольства для Європи, яка пережила десятиліття війни. Це включає субсидування виробництва і підтримку цін для фермерів шляхом придбання надлишків. Сьогодні ж мета політики ЄС є забезпечення виробників всіх видів харчових продуктів - крупи, м'яса, молочних продуктів, фруктів, овочів і вина.

Сучасні тенденції та напрями розвитку агропромислового комплексу Євросоюзу покликані вирішувати наступні задачі:

- виробництво достатньої кількості безпечних та якісних продуктів харчування для європейських споживачів;
- внести вклад в диверсифікацію економічного розвитку в сільських районах;
- відповідність високим стандартам по захисту навколишнього середовища і тварин.[4]

Так як споживачі приділяють більше уваги якості харчових продуктів, ЄС ввів систему добровільної маркування продуктів, яка допомагає їм

зробити вибір. Ці мітки вказують географічне походження з використанням традиційних інгредієнтів і методів, в тому числі органічних сільськогосподарських продуктів.

Послідовні реформи сільськогосподарської політики ЄС також підтримують інновації в сільському господарстві і харчовій промисловості. Науково-дослідні проекти Європейського Союзу, прагнуть підвищити продуктивність і зменшити вплив на навколишнє середовище (наприклад, використання вторинних і відходів для виробництва енергії).

З точки зору фінансування, то фінансова підтримка фермерів як і раніше існує, але використовується набагато більш вибірково. Наприклад, цільові кошти можуть бути використані для надання допомоги у виняткових обставинах, таких як стихійні лиха або спалах хвороб тварин (наприклад, ящур), або суттєвих невідповідностей на ринку, які можуть поставити під загрозу цілі сектору сільської економіки.

Виплати ЄС є інструментом підтримки доходів фермерів, то вони призначені для забезпечення адекватного рівня життя сільського населення. Але, в свою чергу, фермери повинні відповідати стандартам гігієни, безпеки харчових продуктів, здоров'я тварин, захисту біорізноманіття та сільських ландшафтів.

Одним з основних принципів сільськогосподарської політики ЄС є право споживача на широкий асортимент вибору продукції за адекватною ціною.

Європейський Союз, як найбільший імпортер продуктів харчування у світі і найбільших ринків продовольства в країнах, що розвиваються, останнім часом реформував свою систему підтримки, надаючи можливість фермерам експортувати свої продукти, якщо це можливо, не заважаючи світовій торгівлі.

Під час міжнародних торгових переговорів в Доха, ЄС запропонував скасування експортних субсидій до 2013 року і значне зниження імпорتنих мит на сільськогосподарську продукцію.

Отже, єдина сільськогосподарська політика ЄС стала засобом реалізації таких засад, як спільне фінансування дій для регулювання сільського господарства, організації гарантованого збуту на внутрішньому ринку, застосування єдиних торгівельно-політичних інструментів і субсидування експорту харчових продуктів на світовий ринок.

Під впливом аграрних інтеграційних процесів відбулись структурні зміни в експорті та імпорті товарів ЄС на користь країн-учасниць, що посилює регіоналізацію торгівлі харчовими продуктами. Переорієнтація зі світового на внутрішній регіональний ринок характерна для імпорту найважливіших сільськогосподарських товарів. Скоротилось постачання із третіх країн товарів, які є об'єктом єдиної сільськогосподарської політики (пшениця, цукор, вино, масло, сир, свинина). Разом з тим виріс імпорт з "третьох" країн таких товарів, як кава, чай, какао, кукурудза, соя, цитрусові. Взагалі, невелике зростання населення у західноєвропейських країнах і порівняно високий рівень споживання спонукає скорочення сумарних потреб у продуктах харчування.

Так як споживачі приділяють більше уваги якості харчових продуктів, ЄС ввів систему добровільної маркування продуктів, яка допомагає їм зробити вибір. Ці мітки вказують географічне походження з використанням традиційних інгредієнтів і методів, в тому числі органічних сільськогосподарських продуктів.

Доцільно також розглянути динамічні тенденції торгівлі агропромисловою продукцією ЄС. Європейський союз в 2013 році став найбільшим постачальником продовольства у світі, експортувавши продукцію в обсязі € 120 млрд, згідно зі звітом підрозділу Єврокомісії по сільському господарству і розвитку аграрних районів.

Країни Європи, обсяг експорту яких збільшився на € 6 млрд. в порівнянні з 2012 роком, витіснили з першої позиції Сполучені Штати, чия сільське господарство постраждало від минулорічної посухи. За

результатами минулого року продовольчий експорт США скоротився на € 2 млрд, до € 115 млрд.

Зростання європейського експорту, відзначений попри незначні темпи розширення світової торгівлі і посилення позицій євро, був викликаний потребами країн, що розвиваються в окремих товарах. Так, інтенсивне збільшення експорту з ЄС у процентному вираженні припало на Саудівську Аравію (+ 20,4%) і Китай (+ 19,4%). Обсяги поставок напівфабрикатів і готових продуктів зросли на 39 і 11% відповідно.

В цілому відбулися зміни і в списку головних ринків збуту європейських товарів. Перше і друге місце продовжують зберігати за собою США і Росія, на які припало 13 і 10% експорту з ЄС відповідно, проте далі відзначені зрушення. Наприклад, Китай вперше став третім найбільшим імпортером продукції Євросоюзу і спожив 6,1% експорту, обігнавши в 2013 році Швейцарію. На неї торік припало 5,9% обсягів експорту з Євросоюзу. Частка поставок в Японію, яка за результатами 2013 року стала п'ятою, зменшилася на 2,3%, склавши в підсумку 4,2%. У Гонконг пішло 4% європейського експорту.

Для України Європа є найбільшим постачальником продовольчої продукції: частка ЄС у загальному обсязі її імпорту становить 47%, а загальна вартість поставлених товарів досягає € 12 млрд. Головні експортні категорії не змінюються вже кілька років: це фрукти (9%) і сири (8%). Український імпорт європейських фруктів оцінюється більш ніж в € 1 млрд, причому половина цього обсягу припадає на яблука і груші. Донедавна Європа поставляла значна кількість свинини (8%, майже на € 1 млрд. в 2013 році). Продажі іншого м'яса і м'ясних продуктів оцінювалися в € 0,5 млрд. Приблизно на таку ж суму Україна імпортує європейські овочі, а на € 1,1 млрд. - міцні спиртні напої, лікери, вина і вермути.[1]

До речі, на останню групу товарів припадає загалом 17% (€ 19,1 млрд.) експорту з ЄС, на хлібобулочну продукцію, макаронні вироби та дитяче харчування - 6%, на пшеницю - 4%. Частки експорту кондитерської

продукції, м'яса, сирів, фруктів і овочів, виробів зі шкіри приблизно рівні і складають по 3% від загального обсягу поставок за рубежі Євросоюзу. У вартісному вираженні зріс експорт всієї продукції, за винятком категорії міцного алкогольних напоїв. У число товарів, які забезпечили 85% зростання експорту, увійшли пшениця, ячмінь, товари дитячого харчування, хутряні вироби, рапсова олія, кукурудза, етиловий спирт і насіння соняшнику.

Те, що Європа стабільно нарощує обсяги експорту, не дивно: на це вплинули не тільки зовнішні (тобто посуха в США), а й внутрішньоєвропейські фактори.

У першу чергу показники експорту пов'язані з підтримкою європейських аграріїв. У 2013 році дотації у сфері сільського господарства в регіоні склали понад € 50 млрд, за рахунок цього в деяких сегментах сільськогосподарського бізнесу вони досягають 30%. Країни ЄС історично дуже активно підтримують фермерів, використовуються протекціоністські заходи, незважаючи на обмеження СОТ. Крім дотацій, сектор також розвивається за рахунок інтенсивної складової: в європейському сільському господарстві застосовуються ефективні технології, які дозволяють збільшити випуск і знизити витрати. Позначається також і традиційна сільськогосподарська культура південних країн Європи. В цілому, ЄС зможе утримати лідерство в експорті продовольчих товарів в найближчі роки.

Не менш важливим фактором розвитку АПК є інституціональна складова, що забезпечує ефективне функціонування відповідної галузі з усіх боків. Такою виступає Перша конференція з питань запровадження Програми Європейського сусідства для сільського господарства та сільського розвитку (ENPARD). ENPARD являє собою нову ініціативу і висловлює прихильність ЄС ідеї забезпечення всеосяжного зростання і стабільності в сусідніх країнах. Даним проектом ЄС підкреслює важливість сільського господарства з погляду продовольчої безпеки, екологічно раціонального виробництва та зайнятості населення в сільських районах.

Протягом циклу програмування, що триватиме з 2014 по 2020 рр., від країн-партнерів вимагається визначити три сектори, в яких вони співпрацюватимуть з ЄС. Таким чином, країнам-партнерам надається можливість визначити розвиток сільського господарства і сільської місцевості одним із таких трьох пріоритетних напрямків (саме ті, що входять до Індикативної програми) співпраці з ЄС.

Дана програма є також основою розвитку для країн ЄС у галузі модернізації сільського господарства та сільських районів, яка витікає з таких ініціатив як SAPARD (Спеціальної програми з розвитку сільського господарства та сільських районів) і IPARD (Інструменту підготовки до вступу в ЄС розвитку за допомогою розвитку сільських районів). Обидві ці програми на етапі підготовки до вступу певних країн до ЄС принесли значні результати.

ENPARD була створена на підставі двох спільних постанов Європейської комісії та Європейської службою зовнішньополітичної діяльності, опублікованих в березні і травні 2011 року.[3]

ЄС пропонує діалог по ENPARD всім країнам-партнерам і готовий допомогти з реалізацією вимог та відповідних реформ ENPARD всім, хто прагне зробити сільське господарство / розвиток сільських районів основою співпраці з ЄС. Допомога ЄС включає підтримку з зв'язку з підготовкою довгострокових стратегій розвитку сільського господарства та сільських районів за участю всіх зацікавлених сторін, а також створення необхідного інституційного потенціалу на національному та місцевому рівнях.

Щодо подальших тенденцій розвитку АПК ЄС та його фінансування, то влада регіону має намір виділити додаткові 30 млн. євро з фондів ЄС на програми підтримки сільського господарства, починаючи з 2015 року. Ці гроші - доповнення до вже виділених 60 млн. євро, які щорічно передбачає бюджет регіону.

Загалом Європейський Союз витрачає істотну частину свого бюджету - понад 30% - на проведення єдиної сільськогосподарської політики. Щорічна

сума видатків становить близько 50 млрд. євро. Тож заплановані витрати складуть менше 1% від загальної суми коштів, що спрямовуються на підтримку сільського господарства Європи. Таким чином фінансування даних заходів не повинно викликати істотних труднощів.

Обсяг в 90 млн. євро не буде критичним для ЄС. За даними Світового банку, обсяг ВВП тільки Німеччині в 2013 році склав 340 млн., Франції – 262 млн., Великобританії - 244 млн. доларів.

Однак, на сьогодні Європа опинилася в складній ситуації, оскільки втрачаючи ринки збуту, причому ринки стійкі і активні, вона не подбала про те, чим їх можна замінити. Існує два виходи з даної ситуації: скоротити виробництво в секторі сільського господарства, втративши робочі місця і гроші в бюджет, або планомірно субсидувати і підтримувати сегмент. ЄС вирішив спробувати другий варіант, який, втім, варто впроваджувати дуже обережно, не порушуючи норм СОТ - зробити це нескладно, наприклад, надаючи сільгоспвиробникам кредити під занижений відсоток або, забезпечуючи бізнес держзамовленнями. Питання лише в тому, наскільки це реально зможе підтримати економіку регіону, тому що внутрішній попит був і залишається дуже низьким.

Висновок. Втім, в Європі ситуація в сфері АПК не є досить критичною, оскільки ЄС збирається виходити з економічної кризи, повністю копіюючи дії американської ФРС, тобто друкуючи гроші. Таким чином, коштів буде більше, у тому числі і на підтримку сільського господарства. До того ж треба враховувати, що поки Євросоюз виділив 158 млн. євро на підтримку швидкопсувної продукції, і це разова допомога, а щорічна сума фінансування сільського господарства в ЄС за рахунок різних дотацій і субсидій досягає 100 млрд. євро. Так що фінансова допомога ЄС зазвичай досить ефективна. У сформованій же ситуації європейським сільгоспвиробникам не зайвими будуть будь-які засоби підтримки та гроші.

Список використаної літератури

1. Асоціація з ЄС сприятиме технологічному переозброєнню українського АПК [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.interesu.info/?action=news_inf&id=26789.

2. Іртищева І.О. Побудова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери на інтеграційній основі. Економіка АПК. - 2009. - №9. - С. 39-43.

3. Растопчина Ю. Л. Индикаторы устойчивого развития как инструмент оценки развития сельского хозяйства и сельских территорий [Текст] / Ю. Л. Растопчина, Е. И. Ковалева // Молодой ученый. — 2012. — №11. — С. 195-197.

4. Шибаніна О. В., Короткова О. В., Піюренко І. О. Інвестиційно-інноваційна діяльність в АПК: сутність, проблеми та основні напрямки їх вирішення / Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – Випуск 4(47). – С. 11-18.